

SARMAŞIK, BABA VE ERKEK KARDEŞLER

Özer Önder

...oğullar zalim babaya karşı bir olup ayaklandılar.¹

Son dönem Türkiye sinemasının başarılı yönetmenlerinden **Tolga Karaçelik**'in ikinci uzun metraj filmi *Sarmaşık*, toplumsal yapının mekânsal alegorisini kullanarak, bir *otorite eleştirisinde* bulunuyor. Film izleyicilerine “İşlevini kaybetmiş bir otorite, hiyerarşik konumunu ne kadar devam ettirebilir?”² sorusunu soruyor. Yazıda, filmin biz izleyicilere sorduğu, otoritenin işlevini kaybetmesi halinde hiyerarşik düzenin ne şekilde etkilendiği ve bu etkinin sebep ve sonuçları, psikanalitik bir bakışla, baba ve erkek kardeşler üzerinden açıklanacaktır.

Film, armatörün iflasını açıklamasının ardından uluslararası sularda mahsur kalan bir gemide geçiyor. Sebebinin ve sürecinin belirsiz olduğu bu ekonomik kriz sonucunda altı mürettebat, Cenk, Alper, Nadir, İsmail ve Kürt, Beybaba'nın otoritesi altında, oluşan bu kriz ortamında geminin “başiboş kalmaması için” göreve devam etmek zorunda kalıyor.

Gemi, metaforik olarak aileyi, toplumu, klanı, soyu, kısacası insanların bir arada var olmak zorunda kaldığı topluluğu betimlemektedir. Yazıda, geminin yarattığı metafor, kapitalist, ataerkil aile olarak ele alınacaktır. Ataerkil düzende ailenin en üst kademesinde yer alan otorite sahibi Beybaba'dır. Beybaba³, hiyerarşinin en tepesinde, her şeyi gören, her şeyi bilen, gemide olan

¹ Sigmund Freud, *Uygarlığın Huzursuzluğu*, Çev.: Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 12

² [\(link\)](#)

³ “Baba” olarak adlandırılacak.

biteni her aşamada kontrol etmek isteyen, gerektiğinde çocuklarını azarlayan, düzeni sağlamak için gerekli olan yetkiyi ve gücü kendisinde bulan erk'tir. Baba, gücünü sistemin kendisinden alır. Bu gücü hak etmek için emek sarf etmemiştir; güç ona tanrısal bir kudret tarafından (armatör) bahşedilmiştir. Baba, otoritesinin sorgulanmasını istemez. Erkek çocuklarına çelişkili emirler verse de, otoritenin tam bir adanmışlık ve aileye bağlılık ile üstten asta doğru yol almasını ister. Otoritenin sorgusuz sualsiz işler halde kalmasını kendisi için istemediğini, ailenin, klanın, topluluğun, yani geminin selameti için uyulması gereken bir zorunluluk olduğunu her fırsatta dile getirir. Mutfak görevlisi Nadir'in kendisine rakı mezesi getirdiği sahnede "Bu gemide işlerin yürüyebilmesi için birlikte olmalıyız." der. Baba'nın birlik anlayışı, çocukların babaya karşı gösterdikleri sadakatin sürmesi halinde, babanın da çocuklarını koruyup kollayacağına yönelik bir anlaşmanın metaforudur. Emirler yerine getirilmediği takdirde, baba çocuklar üzerindeki desteğini çekecek ve erkek kardeşler, aileden kovulma ihtimalinin getirdiği kaygı ile baş etmek durumunda kalacaktır.



Erkek kardeşlerden İsmail, “Usta gemici” sıfatıyla Baba’nın en önemli adamıdır. Baba’nın erkek kardeşler üzerindeki otoritenin koruyucusu ve kollayıcısıdır. Polisin iktidardan aldığı gücü, halkı ezmek için kullanmasına benzer olarak, İsmail’de gücünü erkek kardeşleri ezmek için kullanır. Burada İsmail’in dini kimliğine yönelik metafor ön plana çıkar. Türkiye toplumunda dini baskının günden güne artmasına paralel olarak, İsmail’in uyguladığı baskı, giderek artmaktadır. İsmail’e karşı en büyük karşı çıkışı Cenk gerçekleştirir. Cenk, İsmail ile taban tabana zıt bir karakterdir. Uyuşturucu kullanır, alkol alır, kumar oynar, dolandırıcılık yapar... Düzene yönelik oyunbozan tavrını geçmişte de pek çok kere göstermiştir. Cenk ile beraber gemiye yeni gelen Alper ise sert uçları olmayan, “orta yolcu” bir karakterdir. Aile içinde verilen güç savaşımında yer almak istemez. Diyalog taraftarıdır. Ancak diyalogun zor da olsa kurulduğu durumlarda ne söyleyeceğini bilemez. Tutarlı bir düşüncesi yoktur aslında. Demokrasi talebi günden güne yoğunlaşan, fakat buna fırsat bulduğu anlarda konuşma basiretini kaybeden geniş halk kitleleri gibidir Alper. Nadir geminin mutfağında çalışmaktadır. Sulukule’deki evi devlet tarafından yıkıldığı için kalan parasını bir an önce alıp gemiden inmek ister. Fakat Beybaba buna izin vermez. Beybaba’nın, Nadir’in ucuz iş gücüne ihtiyacı vardır. Kürt hayalet gibidir. Yok sayılır, görülmez, dikkate alınmaz... O kadar ifadesizdir ki Kürt’ün yüzü, yaşayıp yaşamadığı belli değildir. Ama ailenin en temel yapıtaşısıdır. Makine dairesini o yönetir; bir diğer deyişle gemiyi-aileyi o yürütür. Ortadan kaybolduğunda tüm aile bir cinnet fırtınasına kapılır.

Gemi limana yaklaştığı sırada Baba’ya kudretini veren armatör iflasını açıklar. Buradan Baba’ya kudretini veren toplumsal gerçekliğin ekonomik gerekçeler olduğu çıkarımını yapabiliriz. Baba’nın ilahi kudretini (para) kaybetmesi, onu büyük bir kaygıya sürükler. Baba, gemiye yeni gelen erkek kardeşler üzerine kaygı duymaya başlar.

Baba’nın gemiye (aileye) yeni katılan erkek kardeşlere karşı kaygı refleksi geliştirmesi, Cenk’in isyan tohumlarını yavaş yavaş ekmesiyle haklılık payı kazanır. Baba’nın paranoyaları, kendi tarafında yer alan erkek kardeşlerle (İsmail ve Nadir) güç paylaşımında bulunmasına yol açar. Onlara “Siz artık benim gözüm, kulağımsınız. Olanı biteni gelip bana anlatacaksınız.” der. Baba, erkek kardeşlerin isyan geliştirme olasılığını bu şekilde engelleme yoluna gider.

Ancak Baba'nın otorite kaybı, erkek kardeşler tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. Aileye yeni katılan Cenk ve Alper, isyanın kıvılcımlarını yavaş yavaş yakar. Düzenin ve Baba'nın sorgulanması, geminin izbe kamaralarında dolaylı yollardan (alkol, uyuşturucu gibi otoritenin kabul etmeyeceği davranışlar) tartışılmaya başlanır. Ancak erkek kardeşlerin babaya karşı duydukları sevgi ve nefret ikilemi, hadım edilme korkusu ile birleştiğinde büyük bir kaygının ortaya çıkmasına⁴ sebep olacaktır.

Aileye yeni katılan erkek kardeşlerin gücü Baba'dan alma çabalarına karşı muhalefet refleksi gelişir. Bu refleks, İsmail (dini) ve Nadir (ekonomik) karakterlerinde karşımıza çıkar. Her iki karakterin geçmişine baktığımızda, İsmail'in dini gerekçelerle diğer erkek kardeşlerin bulunduğu sosyal hayata katılmadığını, Nadir'in ise ekonomik gerekçelerle isyanı örgütleyen Cenk ve Alper ile aynı düzlemde bulunamadığını söyleyebiliriz. Cenk, yemekhanede topluca yemek yendiği sırada kâğıt oyunu oynayarak sosyalleşme tavsiyesinde bulunur. Fakat İsmail "*Kumar oynamam ben!*" çıkışı ile erkek kardeşler arasındaki olası sosyallik girişimini dini gerekçelerle engeller. Benzer şekilde Nadir'in depo sayımı yaptığı bölümde ise Alper'in Nadir'i "ayartma girişimlerini" görürüz. Fakat Nadir, ekonomik gerekçelerle (depodaki malların sorumlusudur) sosyalleşme girişimini reddeder. Tüm bunların yanı sıra, İsmail ve Nadir, Baba'nın otoritesinden pay almışlardır. Ast üst ilişkilerinde edindikleri konum, bu iki karakteri olası bir isyana karşı, Baba'nın yanında olmaya iter. Bu durum, isyanın öncüsü Cenk ile isyana karşı muhalefet refleksi geliştiren İsmail arasında şiddetli çatışmaların gerçekleşmesine neden olur. Baba'nın otoritesini kaybetmesi, hem İsmail, hem de Nadir'de kaygı uyandırır.

Kürt karakteri ise, erkek kardeşler arasında süregelen, Baba'ya ve birbirlerine karşı verdikleri güç mücadelesinde apayrı bir noktada bulunmaktadır. İsimsiz, kimliksiz, diyalogsuz bir görüntüden ibarettir sadece. Hamlet'in babasının hayaletini görmesi gibi, tüm aile, Kürt'ün hayaleti ile karşılaşır. Nasıl ki Hamlet'in babasının hayaletini görmesi, Danimarka krallığında kokuşmuş bir şeylerin varlığına işaret etmekteyse⁵, Kürt'ün hayaleti de, aile içinde kokuşmuş bir şeylerin varlığını bize hissettiren en önemli metaforlardan biridir.

⁴ Sigmund Freud, *Sanat ve Sanatçılar Üzerine*, Çev.: Kamuran Şipal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, ss.: 229-230

⁵ [\(link\)](#)

Kürt'ün sessizliği, aslında bize çok şey anlatır. Kürt'ün muhalefeti hem otoriteye, hem de erkek kardeşlere yöneliktir. Kürt, Baba'nın gücünü kaybetmeye başladığı anda isyan bayrağını çekmektense, sessizliğini korumayı tercih etmiştir. Baba ile erkek kardeşler arasındaki bu zorunlu savaşta taraf tutmaz Kürt. Yarattığı iş gücü ve emekle geminin, yani ailenin temel taşı olmasına rağmen ona –isyana katılma hakkı dahil- hiçbir zaman söz hakkı verilmemiştir. O konuşsa da söyledikleri duyulmamıştır. O kaybolduğunda bakmak için akla gelen ilk yer, geminin en alt tabakaları, karanlık-kasvetli odalardır. O, aileden sayılmaz; sadece emeği için “görmezden gelinir-katlanılır.”

Baba'nın otoritesini yok etmek ve onun yerine geçmek için erkek kardeşler tarafından yürütülen savaşa muhalefet olduğu kadar, kardeşler arasında kurulması muhtemel ittifak arayışları da gün yüzüne çıkmaktadır. İsyanın en önemli figürü Cenk, ailede yaşanan çatışmalar üzerinde gün geçtikçe yükselen kaygı atmosferini biraz olsun dağıtabilmek için, daha önce gemide görev yapmış olan bir aşçının sakladığı sucukları bulur ve edindiği ganimeti Baba ve erkek kardeşlerle paylaşır. Amaç, geçici de olsa bir ittifak sağlamak, kaygı seviyesini biraz olsun düşürebilmektir.⁶ Fakat Cenk'in bu tavrı, hiç beklemediği bir şekilde geri teper. Otoritesi büyük oranda zedelenen Baba, yapılanın büyük bir disiplinsizlik örneği olduğunu, ast-üst ilişkisinin zedelendiğini, bu şekilde gemiyi idare etmenin imkânsız hale geldiğini, bu şekilde devam edilmesi halinde kardeşlerin cezalandırılacağını belirtir. Bu anda hiç beklenmeyen bir şey olur ve kardeşlerden biri, Baba'nın otoritesinin artık aile içinde geçerli olmadığını belirtecek şekilde Baba'nın geçmek üzere olduğu kapıya fırlatır. Baba'nın armatörden aldığı ilahi yetkiye karşı geliştirilen muhalefet ve mücadele, artık geri dönüşülemez bir hal almıştır.

Özellikle Alper'in Cenk ile İsmail arasında gerçekleşen erk paylaşımına yönelik çatışmada gösterdiği tavır önem taşımaktadır. Alper her fırsatta “konuşmalıyız” der. Çatışmayı bitirip, kardeşler arasında kurulacak ittifakı demokratik temeller üzerine oturtmak ister. Ancak, İsmail ile Cenk arasındaki erk savaşı (statüko-devrim) o kadar şiddetlidir ki kaba kuvvet bir türlü engellenemez. Benzer biçimde Nadir'in düşünceleri de, erk savaşının tüm vahşetiyle sürdüğü bu ortam içerisinde bir “ortak aklın” oluşması gerektiği yönündedir. Ancak Nadir, kardeşler

⁶ (Bkz.: "Düşmanlığın Bastırılması"; Karen Horney, *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*, Çev.: Başak Kıcı, Sel Yayınları, İstanbul, 2012, s. 45)

arasında süre gelen savaş içinde güçsüz duruma düşer ve kendi benliğini sonlandırma çabalarına girişir. Nadir'in intihar girişimi, Kürt'ün sessizliği ve yokluğu ile paralellik taşımaktadır; Kürt nasıl ki etnik kimliği dolayısıyla iktidar paylaşımının dışına atıldıysa, Nadir de ekonomik sebeplerle iktidar mücadelesinin dışında kalmaktadır. Nadir'i ekonomik gerekçelerle Baba'nın otoritesini paylaşmaya iten ekonomik gerçekler, artık onu Baba'nın zulmünden koruyamamaktadır. Baba'nın verdiği gücün yok olduğu bir ortamda Nadir, duyduğu yaşamsal kaygıdan ötürü kendi yaşamına son vermeye çalışır.

Erkek kardeşler arasındaki ittifak arayışları başarısızlıkla sonuçlanır ve bu durum, kardeşlerin duyduğu kaygının, reel korkuya⁷ dönüşmesine ortam sağlar. Sanrı, paranoya, histeri bu korkunun izdüşümleri haline gelir. Baba'nın otoritesinin iyiden iyiye yok olduğu bir ortamda kardeşler, birbirlerinden korkar hale gelmişlerdir. Baba tarafından cezalandırılma korkusu, yerini kardeş tarafından kandırılma ve öldürülme korkusuna bırakmıştır. Vahşet, dehşet ve saldırganlık, tüm gemiyi-aileyi tıpkı bir sarmaşık gibi sarar.



Filmin sonunda tüm erkek kardeşleri geminin güvertesinde sessizce beklerken görürüz. Erkek kardeşlerin birbirleri ile verdikleri otorite savaşı sonuçlanmıştır. Baba, bulunduğu bölgeye hapsedilmiş, ama tam olarak etkisi sonlandırılmamıştır. Sessizliği, isyan fitilini ilk ateşleyen Cenk bozar;

⁷ (Bkz.: Karen Horney, *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*, Çev.: Başak Kıcı, Sel Yayıncılık, 2013, s. 29-31)

“Beybaba’nın anahtarı sende mi?” sorusunu sorar İsmail’e. Baba’yı tam anlamı ile yenmenin en önemli anahtarının İsmail’de (statüko) olduğunu bilir. Cenk, otoriteyi yıkmak için statükonun yok edilmesi gerektiğinin bilincindedir. Film bu noktada sonlanır.

Sarmaşık, otorite, iktidar, toplumsal sınıflar, Türkiye siyaseti gibi konularda, insanın kafasında soru işaretleri uyandıran etkileyici bir film. Film Avrupa ve Türkiye’de pek çok ödül alarak değerini kanıtladı ve yıllar geçtikçe bu değer hiç şüphesiz daha da iyi kavranacaktır.